

կալութեան կոչուեցաւ յԱնդղիա, ուր մնաց ինչուան իր մահը անցեալ տարի: Իր վերջին մտածութիւնը ու հոգը եղաւ Յունաստանի աւազակաց գործած ահաւոր անօրէնութիւնը:

Մինչև իր յետին շունչը անխոնջ աշխատեցաւ հայրենեացը համար: Բնութեամբ և գաստիարակութեամբ կատալեալ արտաքին գործոց պաշտօնեայ ըլլալու սահմանուած էր: Մեծ յաջողակութիւն ունէր լեզուաց, և անսայթաք կը խօսէր գաղղիարէն խտալերէն, գերմաներէն և սպանիերէն: Խօսելու զիւրութիւն և յատակութիւն ունէր, իսկ լսելու ալ՝ համբերութիւն: Քաղցրաբարոյ ամենուն հետ, որով և սիրելի ամենուն. և անձնական բարեկամ էր Եւրոպիոյ գրեթէ բոլոր վեհապետաց և անոնց պաշտօնէից հետ, որոնցմով առանց շատ դժուարութեանց ու զլուխ յոգնեցընելու մեծամեծ գործեր վճարեց:

Լորտ Գլարէնտընի տիտղոսն ու ստացուածքը ժառանգեց որդին Եղուարդ, Լորտ Հայտ, որ ծնած է յամին 1846:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

(Տես Էրես 106:)

Գործարանաց աշխատանքը:

Առաջի անգամն որ արեան վրայ խօսեցանք, սիրելի աշակերտ, քեզի այնպէս ներկայացուցի զայն, ինչպէս թէ մեր մարմնոյն հոգաբարձուն ըլլայ, և ինչպիսի բարի հոգաբարձու, եթէ աղէկ կը յիշես: Միշտ արթուն, միշտ քալելու զբաղած, զրպանները միշտ այն նիւթերով լեցուն, որոնց անդադար կա-

րօտութիւն ունին այն անխոնջ գործաւորները, որ քու մարմնոյդ շինութեանը որոշեալ են: Եթէ հետագայն ալ կ'ուզես աղէկ հասկընալ, հարկ է մեր բազմատութիւնը մինչև վերջը շարունակել:

Հոգաբարձու մը գործաւորներուն միայն նիւթ չիկրեր, նաև հրամաններ ալ կը տանի: Արեան ըրած գործն ալ այսպիսի է: Ոչ թէ միայն ընդհանուր մատակարար է, այլ նաև բոլոր տան շարժիչն, և բաց 'ի ամեն տեսակ պաշար բաշխելու հոգէն՝ նաև ամեն շարժմունք կատարել տալու պաշտօնն ալ ունի: Այն չուառականները որոնք գերի պահելը իրենց կենաց պայման մ'ըրած են, կ'ըսեն թէ իրենց գերիները ոչինչ պիտանի բան մը կ'ընեն եթէ իրենք միշտ խարազանը ձեռքերին բռնած՝ ետևուն արթուն չկենային: Այսպէս նաև մեր գործարաններն ալ գերիներու կը նմանին, և ամենաշար գերիներու: Իրենք ալ նմանապէս անգործ կը մնային և ամենեին բան մը չէին ընել՝ եթէ արիւնը իր մշտնջենաւոր պտոյտը ընելով զանոնք շարունակ չըձաղկէր: Մէկ մ'որ վայրկեան մը կամ մանրերկրորդ մը գործ ընելէն զադրի, ամենայն ինչ կանկ կ'առնու ու կ'ոչընչանայ:

Գերութեան տխուր նմանութիւնը մէկդի դնել ուզելով, չեմ կրնար լաւագոյն բազմատութիւն մը գտնալ մեր մարմնոյն մեքենային քան ջութակի մը նմանցընել զայն. անանկ ջութակի մը, որուն աղեղը արիւնն ըլլայ:

Որչափ աղեղը լարերուն վրայ կը խաղայ, ջութակը կը հնչէ ու կ'ապրի. աղեղն որ զադրի, ինքն ալ կը լռէ ու կը մեռնի:

Դեռ ևս մարելիք կրած չունիս, սիրելի դու. այդ տկարութիւնը հասակիդ յատուկ չէ: Ոակայն թերեւս նուազում կրող մը տեսած ըլլաս, կամ գոնէ լսած ըլլաս: Գիտես թէ այն ատեն ինչ կը հանդիպի: Երբեմն սաստիկ զգացմունք է մը ետքը, թէ ինչպէս կամ ինչու համար, չեմ կրնար քեզի ըսել, բոլոր արիւնը յանկարծակի դէպ 'ի սիրտ կը

դիմէ, ինչպէս կ'ըլլայ երբեմն գետնա-
շարժի ժամանակ որ գետ մը դէպ իր
աղբիւրը կ'ընկրկի, իր անկողնոյն յա-
տակը ցամաք թողլով: Դէմքը այն ա-
տեն կը ճերմըկի, ինչպէս թէ ուղեւոր
զգացընել որ մորթին տակը ալ կար-
միր բան չկայ: Գործարաններն իսկ ալ
արեան խայթը չունենալով, գործ ընե-
լէն կը դադարին: Ըղեղը կը թմրի, դըն-
դերը կը թուլանան. մարդ ինքզինքը
կը կորսընցընէ. և այն ատեն կը տեսնես
որ այն խեղճ մարմինը, որուն հոգին
կարծես ելեր դնացեր է, կը տկարա-
նայ, կ'ընկճի և դիակի մը պէս գետի-
նը կը կործանի: Այլ դեռ մահը չէ որ
տիրեր է անոր. կենաց ընդհատումն է:
Մահը անոր կը տիրէր թէ որ բնուի-
չկարենար այն տկարութեանը յաղթել,
և փախստական ծառայն իր տեղը դար-
ձընել:

Եւ որովհետեւ խօսքս ասոր վրայ է,
դիտնալու ես որ քիչ մը ասոր համար
էր, որ հնոց մէջէն ոմանք հոգւոյն կայա-
նը արեանը մէջ դրած էին, որոնց մտա-
ծութիւնն իսկ շատ գէշ չէր, բացար-
ձակ վախճան ունենալով հոգւոյն տեղն
ուր ըլլալը ցուցընել, մինչդեռ ամենա-
դիւրին էր իրենց այդ բանը տգիտանա-
լը խոստովանիլ: Սակայն ոչինչ նուազ
անմեղադիր են նաև անոնք որ զհոգին
չընչին վրայ դրած էին, և մեզի իսկ այս
իմաստներուն գեղեցիկ ընծայն ըրած
են. Վերջին շոշնջը տալ. հոգին աշուն
դէր:

Եւ յիշաւ արիւնը մարմնոյն հոգին
չէ, կամ այլապէս զուրցելով, զմարմի-
նը կենդանի չիպահեր՝ բայց եթէ ասով
որ անդադար և մարմնոյն ամեն դին վառ
կը պահէ այն դիւթական կրակը, որուն
վրայ ետքի անգամուն այնչափ խօսե-
ցանք: Ժողովուրդը իր նկարագրական
լեզուով, ուղելով գործատան մը գլխա-
ւորին ազդեցութիւնը նկարել՝ որով իր
գործաւորները գիտութեամբ կ'աշխատ-
ցընէ, եռանդնալից պատկեր մը գտեր
է այս իմաստիւ. կրակը ոտքիս տակ
կը դնէ: Արիւնն ալ նմանապէս իր գոր-
ծաւորներն բանեցընելու համար, բառ

առ բառ այդ կերպը կը բանեցընէ.
կրակը ոտքերնուն տակ կը դնէ: Դրժ-
բաղդաբար անոնց աշխատութիւնն ալ
այնչափ կը տեսէ որչափ այս կրակը, որ
այնչափ հարկաւոր է կենաց՝ մինչև գրե-
թէ անոր մէջ կը կորսուի: Հոմայեցի
վեստեան կուսանի նուիրեալ կրակն է
այս, զոր դիչեր ցորեկ վառ բռնելու էր,
եթէ չէր ուղեր անոր մարելովը մա-
հուան դատապարտիլ: Այդ թէ որ կե-
նաց նուիրեալ կրակը սնուցանելու հա-
մար, հարկ է որ արիւնը մարմնոյն ա-
մեն դին ազատ ջրածին և ածուխ գտնէ,
այսինքն անանկ ազատ՝ որ թթուածնին
հետ միանալու պատրաստ ըլլան, հարկ
է նաև որ մարմնոյն ամեն դին հետը
թթուածին կրէ: Առանց էրկան հարս-
նիք չըլլար, այդ բանը յայտնի է, հե-
տեաբար ուրեմն և ոչ կրակ: Թթուա-
ծինը ուրեմն անոր բժժանքն է, որպէս
զի անով զգործարանները իրեն հնա-
զանդեցընէ: Առանց թթուածնի, գե-
րեաց խարազանազուրկ հրամանատու
մըն է, որուն հրամանները ծիծաղի կ'առ-
նուն: Գործարանները թէ և հեղեղօրէն
երակային արիւն ընդունին, այսինքն
այն սև արիւնն որ իր թթուածինը կո-
րուած, ինչպէս թէ ջուր ըլլար ընդու-
նածնին ամենեկին տեղերնուն չեն շար-
ժիր: Միայն շնչերակային կարմիր ա-
րիւնն է որ կը ճանչնան, այն արիւնն որ
թթուածնով ճոխ է: Այն արիւնն է ա-
հա որ իրենք կը յարգեն, որ և իրենց
վրայ ազդեցութիւն ընելու իրաւունք
ունի: Միւսը սնանկացած մարդու մը
կը նմանի, որ ստըկին հետ պատին ալ
կորուսեր է. անոնք որ քիչ մ'առաջ կը
կերակրէր, հիմա զինքը կ'արհամար-
հեն:

Եւ որովհետեւ մեր սիրելի հոգաբար-
ձուն իւրաքանչիւր ճամբորդութիւնը
նկուն՝ թթուածինը կորսընցընելով կը
սնանկանայ, շուտ մը իր բանը կը բռա-
նէր, և հետեաբար նաև մերինը, եթէ
իւրաքանչիւր ճամբորդութենէն ետքը,
իր քսակը լեցընելու միջոց չգտներ. բա-
րեբաղդաբար թղբերը միշտ լի եղող
արկղն են, ուր կ'երթայ և իր հնազան-

դուժինն գտնելու իրաւունքը անդա-
դար կը նորոգէ, այսինքն իր զմեզ ապ-
րեցընելու իրաւունքը: Երբ յետին շուկ-
ն կը հասնի, այսինքն առաջաստին
յետին ճիգը, որով արկղը բոլորովին
կը փակի, կեանքն ալ կը լմննայ: Այն
շունչն աւանդելով, յիշաւի հոգին ալ
իրապէս առանդոռնա՞ծ կ'ըլլայ:

Ինչպէս կը տեսնես, կատակ ընելու
չիգար, և յանպատրաստից ըմբռնուե-
լու չէ այդ անողորմելի կարօտութենէն,
որ և ոչ վայրկեան մը ներողամտութիւն
ունի: Արիւնը ուրեմն իմաստուն մար-
դու գործ կ'ընէ, երբ այս կերպով կիզե-
լի նիւթոյ ամբարներ կը դիզէ: Ուստի
թէ և պահծու պաշար գտնուի կամ ոչ,
պէտք է որ և այնպէս կրակը քալէ. ան-
հրաժեշտ կարևոր է այդ բանը, և եթէ
աւելորդ ճարպ չունենայ անոր ճարակ
տալու, երբ, ինչևիցէ պատճառաւ,
ստամոքսը աշխատելէն կը դադրի, ալ
ձեռքի տակ ինչ որ կ'ընայ՝ բոլորը
կ'առնու:

Ասոր նկատմամբ պատմութիւն մը
դիտեմ որ շատ պիտոր ախորժիս:

Փրանկիսկոս առաջինին ատենները
Փերիկորցի գեղացի մը կար, Բեռնար-
դոս Բալիսի անուամբ: Այն ատեններն
ամեն ուզող Ֆաէնցայի ապակաբռնալ
պնակներ չունէր:

Այս բանն անանկ գիւտ մըն էր ու-
րուն միայն գաղտնիքը իտալացիք գի-
տէին, և Բեռնարդոս ըստ որում որ ա-
պակեգործ գործաւոր մըն էր ու քիչ
մը բանի տեղեակ, միտքը դրաւ ինքն
իրեն այն գիւտը գտնելու: Կ'ըլլէ ու կ'ըլ-
լայ բրուտ, առանց մէկու մը խորհուրդ
հարցընելու. փուռ կը շինէ և ալ ինչ-
պէս կը յաջողի, փայտ կը ժողվէ և ա-
ղէկ գէշ իր առջի խեցեղէն անօթները
կը շինէ. կրակը կը վառէ, զանոնք փու-
ռը կը խօթէ, և համբերութեամբ կը
սպասէ: Իր այս գործին մէջ յաջողելէն
առաջ 15-16 տարի հարկ եղաւ աշխա-
տիլ. 15-16 տարուան վնասաբեր փոր-
ձերու պէտք եղաւ որ ինքզինք զբաղե-
ցընէ. անանկ փորձեր՝ որ բազմաճոխ
մարդ մըն ալ կրնային վհատութեան

մէջ ձգել: Սակայն ինքը հազիւ թէ իր
ապակիներուն միջոցաւ կտոր մը ստակ
ձեռք կը ձգէր, անընկճելի յարատեւու-
թեամբ մը իր գործին կը դառնար, ա-
ռանց աղբատութենէն վշտանալու, ա-
ռանց իր դրացիներուն ծաղրածու-
թէց ուշ դնելու. և ոչ իսկ կնկանը ա-
նէծներուն առջին տեղիք կու տար, որ
ինչպէս կրնաս գուշակել, շատ վշտա-
ցած էր ակամայ դիւցազնական գործ
ընելու: Արդ մէկ օր մըն ալ, Լա Շաբել-
Պիռոն իր գեղը, մեծ աղաղակ մը կը
փրթի: « Բեռնարդոս խենթեցեր է,
կ'ըսէին մարդիկ. իր անօթները եփելու
համար տունը կ'այրէ »: Եւ իրաւընէ,
ստոյգն ալ այդ էր: Փայտը պակաս
ըլլալով, մինչդեռ փուռը վառած էր,
Բեռնարդոս իր պարտիզին փայտեայ
ցանկապատին սկսեր էր ձեռք զարնել.
յետոյ մեծ ստոլները այրելու անցաւ,
և ապա տանը գետնին տախտակամա-
ծը: Ա'լ կնկան ըսած խօսքերը, քեզի
կը թողում գուշակելու. սակայն ինքը
բանի մը ուշ չէր դներ, միայն աչքերը
այն անողորմելի փռան վրայ տնկած,
ինչպէս զինուոր մը որ իրեն յանձնուած
գործին ուշադիր կը կենայ, կրակին մէջ
փայտ կը ձգէր ու կը ձգէր, միայն իր
վտանգի մէջ եղած գործին ուշ դնե-
լով: Գետնին տախտակամածէն ետքը
կարգը ձեղունին պիտոր դար, թէ որ
անօթները իրենց եփուելուն չափն ա-
ռած չըլլային:

Այսպէս կ'ընէ արիւնն ալ երբ կի-
զելի նիւթը կը պակսի: Տունը կործա-
նելով մասն առ մասն կրակը կը նետէ:
Ճարպը, բնականապէս, ինչպէս քեզի
մեկնեցի, ամենէն առջինն է որ կը գոր-
ծածուի: Տանը փայտին պաշարն է.
ուստի և դիտմամբ հոն դրուած է, և
առանց մէկու մը վնաս բերելու կրնայ
մէջտեղէն վերցուիլ: Յետոյ կարգը կու
դայ դնդերաց, որոնք աւելի օգտակար
գործիներ են, քան թէ անհրաժեշտ
հարկաւոր: Ատոնք Բեռնարդոսին ցան-
դապատին կը նմանին, և վերջին կարօ-
տութեան ժամանակ կրնան զանց ըլ-
լուիլ: Քանի մը օրուան ծոմէն ետքը կը

հալին, և ան ասեն մարդ կաշի ոսկոր կը մնայ, ինչպէս սովորաբար կը զուրցուի: Եթէ այդ վիճակը դեռ ևս շարունակէ, և միան ալ սպառած ըլլալով կրակը սնուցանելու անբաւական ըլլայ, արիւնը չտատամիր. մէկէն արիաբար ամենէն էական գործարանաց վրայ կը յարձրկի, և անխտիր ամենայն ինչ կը սպառէ, նաև ինքզինքն ալ. և որովհետև ատոր վերջը չգար, եթէ պատահ ժամանակին դուրսէն օգնութիւն չգայ, քիչ ատենուան մէջ տունն անբնակելի կ'ըլլայ և կեանքը մէջէն կը բաժնուի կ'ելլէ: Մարդն անօթութիւն կը մեռնի:

Բայց ինչպէս այն խեղճ բեռնարդոս Բալիսի իր կնկանը և որդւոցը համար կաշխատէր, որոնց բարօրութիւնն էր իր ճգանց գերագոյն նպատակը, թէ պէտ և վտանգի մէջ կը դնէր զանոնք ամեն բանէ զուրկ թողլու, նմանապէս արիւնն ալ մինչև ետքի վայրկեանն այդ կեանքին համար աշխատեցաւ, զոր և վերջապէս դռնէն դուրս հանեց, և այդ կործանիչն աշխատութիւնն զկեանքն առաւ տարաւ, իրապէս անոր բնակութիւնն երկարելու հետևանքն ունեցաւ: Առանց այս գործողութեան չատոնց առաջ բանը կը լմնար:

Կը շարունակուի:

ՍԿԻՋԲՆ ԱՐԱՐՁՈՒԹԵԱՆ

(Տես էրես 115:)

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՕՐ

Յայսմ աւուր յիշատակ է հինգերորդ աւուր արարչագործութե՝ Աստուծոյ: յորում ասաց Աստուած թէ՝ հանցեն ջուրը զեռունս շնչոյ կենդանեաց: Յետ զարդարելոյ զերկիր ծառք և տնկք և զերկինս լուսաւորք, գայ ըստ կարգի՝ լնու զպակասութիւն ջրոյ յինքենէ, որպէս զթերութիւն երկրի յիւրմէ բնութենէն:

Ձի յայտ լիցի՝ թէ ոչ վայրապար չըր

ջերհողին Աստուծոյ՝ ի վերայ ջուրց՝ մինչ կայր ջուրն ի վերայ հողոյ. այլ զի տացէ նոցա զօրութիւն և բնութիւն ծնընդարարութեան: Եւ ասաց ի գէպ ժամու՝ զի տացէ զոր էառն. զթիւն ոչ ցուցանելով, որպէս և ոչ զբուսոց երկրի, և ոչ զաստեղաց երկնից. և մանաւանդ՝ զի մի աշխատ արասցէ զմեզ՝ զգործս անբաւազօրին Աստուծոյ՝ ի համար արկանել: Այլ զայն միայն արարչին թողցուք գիտել՝ որ թուէ զբազմութիւն աստեղաց և զբուսոց երկրի, զչիթս անձրևաց և զաւազ ծովուց: Եւ ասաց Աստուած. հանցեն ջուրը զեռունս շնչոյ կենդանեաց. համատարած ամենայն ջուրց հրամայեաց և ամենայն խոնաւութեանց. զի բոլեսոցն անհատաբար զկենդանի զեռունս, զոր մինչև ցայսօր է տեսանել. ի խոնաւուտ տեղւոյն և ի սկախառն աւազոյ գորտք և ժրժմակք, մկունք և զեռունք և մրժղուկք. քանզի զեռուն ասելովն զամենայն ինչ որ կենաց մասն ունի՝ նշանակէ. սկսեալ ի մեծ և յահագին գազանէն լեիաթանայ. զոր և ինքն Աստուած յայտնեաց համբերող նահատակին իւրոյ Յօբայ: Նա է ասէ սկիզբն արարածոյ տեառն որ ի ջուրս. զոր ոմանք երկու ասեն՝ որ փոխեն զիրեարս և որսան կերակուրս: Այլ Աստուած միաւոր ասաց՝ և մի է և անմահ մինչև ցկատարած կենցաղոյս: Եւ ապա սպանանէ զնա՝ որ արարն զնա՝ յօրինակ սատանայի, յորում աւուր տացէ նմա և զիւրն պատուհաս: Եւ թէ վասն էր է լեիաթանն որ շրջապատեալ է զաշխարհս. քանզի ընդդէմ կայ կոհակացն ովկիանու՝ յայնկոյս՝ Բեռլինոս կզղոյն. զի մի ապականեացէ զաշխարհս: Չեռունս շնչոյ ասէ՝ քանզի շունչն է նոցայն կենդանութիւն: Մի է հրամանն՝ և անբաւ են եղեալքն, որոց ոչ գոյ թիւ: Ոչ միայն համարին, այլ և որքանութիւն տեսակին և ազգին. թէպէտ և ասեն, թէ զճճ, կենդանեաց ազգ ի ջուրս են և զճճ, ի ցամաքի, այլ այն ամենայն միայն Աստուծոյ է գիտելի: Այս ծով մեծ, ասէ մարգարէն, և անդորր, ի սմա են սողունք որոց ոչ գոյ